

PAPER DETAILS

TITLE: STALIN DÖNEMİ RUS MILLİYETÇİLİĞİ VE POLİTİKALARI

AUTHORS: Merve ÖZEL

PAGES: 99-122

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/181095>

STALİN DÖNEMİ RUS MİLLİYETÇİLİĞİ VE POLİTİKALARI*

Merve Suna ÖZEL**

ÖZET

1917 yılında Bolşevik İhtilali ile Rus İmparatorluğu dönemi sona ermiştir. Sovyet Rusya, Anti Emperyalist bir dış politika izleyeceklerini bütün dünyaya ilan etmiş ve din, dil, ırk ayrımı yapılmaksızın Sovyet sınırları içerisinde yaşayan tüm milletlerin kardeşliği-nin hedeflendiği açıklamıştır. Fakat bu sözler ütöpik bir hedef olmaktan ileri gidememiş, 1920’li yıllardan itibaren Sovyetlerde homo-Sovyeticus yaratma çabaları başlamıştır. Böylece 1917 Bolşevik Devrimi, her ne kadar Rusya’da farklı halkların birleşmesini ve Rus milliyetçiliğinin ortadan kaldırılmasını ön görmüşse de bu fikir teoriden ileriye gi-dememiştir. Sovyetler Birliği’nin ideolojik temelleri üzerinde bir milliyetçilik anlayışı oluşturulamamıştır. Çarlık döneminde başlayan ortak kimlik yaratma projesi, Stalin rej-i-minin emperyalist yayılcı politikaları, Rus milliyetçiliğinin önemli bir parçası haline gelmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sovyetler Birliği, Stalin, Millet, Milliyetçilik, Kimlik

* Bu makale, 2014 tarihli Rusya Federasyonu’nda Rus milliyetçiliği ve Rus kimliği (1991-2012) baş-lıklı yüksek lisans tezinin, “Sovyetler Birliği’nde Rus Milliyetçiliği Ve Rus Kimliği” başlıklı dördün-cü bölümünden esinlenerek uyarlanmıştır.

** Araş.Gör., Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi. mervesuna@yahoo.com

RUSSIAN NATIONALISM AND POLICIES IN STALIN ERA

ABSTRACT

Russian Empire Era ended with Bolshevik Revolution in 1917. Soviet Russia, declared to the whole world that they would follow anti-imperialist foreign policy and also announced that they would aim brotherhood for all of the people, who were living within the Soviet borders, without discrimination of religion, language and racial features. However, these words did not go further than an utopian goal and after the 1920s creation of homo-Sovieticus process has begun in the Soviet Union. Although the 1917 Bolshevik Revolution, has purposed combination of nations and elimination the Russian nationalism, this idea could not go forward, and remained in theory. Thus, the Soviet Union's ideological foundations have created on the sense of nationalism. Thence, the project of creating a common identity and imperialist, expansionist policies of the Stalin' regime, has become an important part of Stalinist nationalism.

Key Words: Soviet Union, Stalin, Nation, Nationalism, Identity

GİRİŞ

1789 Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan milliyetçi akımların Avrupa’da hızla yayılması Panslavizm ve onu takip eden süreçte de Rus milliyetçiliğinin ve kimliğinin güçlenmesine ve Rus Çarlığı tarafından da bu ideolojinin bir dış politika aracı olarak kullanılmasına yol açmıştır. Rus milliyetçiliğinin dil, din ve Ruslaştırma ekseninde şekillenışı Rusya’nın işgal ettiği coğrafyalarda kalıcılığının anahtarı olarak görülmüştür. Öte yandan Panslavizm hareketinin “Pan-Rusizm”e dönüşerek Rus emperyal ve yayılmacı politikaları üzerindeki etkisi ile birlikte dil ve din Çarlık Rusya’sından itibaren Rusya’nın diğer etnik unsurları Ruslaştırma politikasının temellerini oluşturmuştur.

Hobsbawm, milliyetçiliği geleneksel elitlerin ayrıcalıklarını korumak ve gelenekleri sürdürmek için geliştirdikleri bir ideoloji olarak gören bazı yazarların aksine, milliyetçiliğin tehdit edilen hayat biçimlerini korumaya çalışan ortalama köylülerden çıktığını ya da devletin kendi meşruiyetini sürdürmek üzere kitleler için böyle bir gelenek ürettiğini ileri sürmektedir (Türküne, 2012: 648). Ernest Gellner, “Uluslar ve Ulusçuluk” adlı eserinde milleti tanımlarken iki noktaya değinmektedir. Gellner, iki insan sadece aynı kültürü paylaşıyorlarsa aynı millettten sayılabileceklerini ve ancak ve ancak birbirlerini aynı milletin üyesi olarak tanıyorlarsa aynı millete bağlı olduklarını vurgulamıştır (Gellner,1992:28). Milliyetçiliği ise, “etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmamasını ve özellikle - aslında genel ilkenin dışladığı bir rastlantı olarak - bir devletin içindeki etnik sınırların iktidar sahipleriyle yönetilenleri birbirinden ayırmamasını öngören bir siyasal meşruiyet kuramı” (Gellner,1992:20) olarak ele almaktadır.

19. yüzyılın sonlarında emperyalizm milliyetçilik akımı ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. Böylece milli itibar, imparatorluk sahibi olmak ile artarak arkasında kamusal bir destek de almaya başlamıştır (Heywood,2013:216). 20. yüzyılın başına gelindiğinde Avrupa’daki büyük güçler sanayi devrimi ile birlikte büyüyen birer dev haline gelmiş ve bu ülkeler sömürtü yarışında iki gruba ayrılmıştır. Fransa, İngiltere ve Rusya’nın oluşturduğu Üçlü İtilaf Devletleri Bloğuna karşılık Almanya, İtalya ve Avusturya İttifak Grubu içerisinde almıştır. Bu kutuplaşma ve rekabet 1914’te Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesine yol açmıştır. Bu dönem ortaya çıkan milliyetçiliğin en belirgin özelliği baskı ve üstünlükten kaynaklanan şovenist yaklaşım olmuştur. Bu akım içerisinde yer alan ülkeler milli şovenizmin belirgin hale gelmesi ile 19. yüzyılda “pan” hareketlerinin ortaya çıkmasına yol açmışlardır. Bu ekseninde “Pan” hareketlerine bakıldığında saldırgan ve militarist bir karakter ortaya koyan yayılmacı ya da emperyalist milliyetçiliğin öne geçtiği görülmektedir. Rusya ve Almanya başta olmak üzere gelişen “pan”

hareketleri özellikle Rusya açısından “Panslavizm”in ortaya çıkmasını ve dış politika aracı haline gelmesine yol açmıştır. Bu milliyetçilik bütünleştirici milliyetçiliğe atıfta bulunarak güçlü bir histerik duygudan kaynağını almaktadır. Fakat buradaki bütünleştirici milliyetçilik ile ortaya konan bütünleşmiş milletin dışlayıcı bir etnik gruba dönüşme özelliği taşıdığı görülmektedir (Heywood,2013:216-219, Türköne, 2003:642,644).

Bu bağlamda tarihsel gelişimi incelendiğinde Rus milliyetçiliğinin sui generis bir yapıda olduğu görülmektedir. Rusya tarihi bağlamında milliyetçilik kavramı, Geoffrey Hosking’in ifadesi ile “embriyo” aşamasında bir milliyetçilik fikri ortaya koymaktadır. Hosking tarafından az gelişmiş bir milliyetçilik anlayışı olarak yorumlanan bu embriyo Rus milliyetçiliğinin temelleri (Prizel, 2000: 335, 336). Bu nedenle Rus milliyetçiliğinin gelişim aşaması ve evrelerinin incelenmesi gerekmektedir. Rus milliyetçiliğinin en önemli dönüm noktalarından biri olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada esas olarak Josepf Stalin(1878-1953)¹, bir kırılma noktası olarak ele alınacaktır. Çalışmada ilk olarak 1917 İhtilali sonrası süreçte SSCB’de milliyetçilik ve kimlik üzerine dair durum ve politikalar incelenecek ve ardından SSCB Dönemi Rus milliyetçiliği tartışmaları ile Rus kimliğine dair Stalin Dönemi içerisinde takip edilen politikalar irdelenecektir.

Sovyetler Birliği ve Milliyetçilik

Milliyetçi hareketlenmeler yabancı ideolojik modellerin ithal edilmesine karşı kendiliğinden ortaya çıkan tepkiler olarak ele alınabilmektedir. Ancak, milliyetçiliği yabancı kültürü sindirmeye ve onu gelenekten gelen unsurlar ile kaynaştırmaya çalışan karmaşık süreçler de söz konusudur(Roger,1998:83,109). Bu bağlamda Leca, (Leca,1998:16) milliyetçiliğin iki yönünden bahsetmiştir. İlki, verili bir kültür adına yapılan egemenlik mücadelesinin aracı olduğunda dışlayıcı ve bütüncü bir yön olmasıdır. Diğeri ise ulus-devleti oluşturan ve var eden iradenin hareketi adına yurttaşlığı meşrulaştırdığında, bireyci ve dışlayıcı değil, dâhil edici olduğu noktasındadır. Diğer taraftan milliyetçiliğe ilişkin farklı tanımlamaların kesiştiği en önemli noktalardan biri kültürel ve ideolojik temelde yorumlanmasıdır. Böylece kavram, Yanık’a göre (Yanık,2013:233,234) “ulus-devlet içeriğindeki ideolojik yönelimin ana eksenine haline gelerek yurttaş nitelemesini de şekillendirmekle birlikte kimlik, etnisite bağlamında ulusal bir boyut kazanarak, kültürel ve siyasal şekillenme ile doğru orantılı olarak bireylerin ve toplumsal yaşantının esas unsuru” şeklinde algılanmaktadır.

1 Iosif Visavironoviç Stalin’in gerçek soyadı Duzhugashvili’dir. (Ayrıntılı bilgi için bkz: ed. Cyprian P. Blamires, **World Fascism: A Historical Encyclopedia - 2 Volume**, ABC-CLIO Inc., California, 2006, s.634,635)

Geleneksel Marksist yaklaşım, milliyetçiliği emperyalizm ile sömürgecilik karşıtlığı arasındaki mücadele bağlamında tarif etme eğiliminde olup, bu mücadelede “araçsal” bir millet ideolojisi örtüsü altında kendi ekonomik çıkarlarının peşinde koşan kapitalist sınıfların ya da yerli burjuvazinin faaliyetlerine dayanmaktadır (Jaffrelo, 1998: 55). Ancak bu iki ideolojinin özellikle Stalin Dönemi Rus milliyetçiliği ve kimliği noktasında benzeştikleri görülmektedir. Bu anlamda, Rus milliyetçiliği Sovyetler Birliği tarihi boyunca “yerelcilik”, “devletçilik” ve vatanseverlik özelliklerini içinde barındırmıştır. Nitekim Bolşevik ihtilali Rus İmparatorluğunda var olan “güç ideolojisini” değiştirmiş ve bunun nüvesini de “düşmanlıktan milliyetçiliğe” doğru yönlendirmiştir. Böylece komünizm ile enternasyonal, sınıf ideolojisini merkeze alan ve Bolşevik-kurallarla yönetilen bir devlet ortaya çıkmıştır. Tuminez bu noktada, SSCB’de resmi komünist ideolojinin, Rus milliyetçiliği düşüncesini örseleyen bir duruşu olmadığını öne sürmüştür (Tuminez,2000:175,176).

Sovyetler Birliği’nde uygulanan, Biz-Onlar ayrımı üzerine kurulu dış politika söylemleri, bütünleştirici bir üst kimlik oluşturmaya dayalı bir araç haline gelmiştir. Böylece Bolşevik Devrimi ile içe kapanan Sovyetler Birliği, Sovyet/Rus insanının (Sovetskii narod) oluşumunda etkili olmuştur (Dağı,99,100). Fakat bununla birlikte “milliyetler meselesi” bütün Sovyet tarihi boyunca en önemli sorunlardan biri olmuştur. Andrei Sinyavsky bu durumun nedeni olarak imparatorluk geçmişine dikkat çekmektedir. Çünkü asırlar boyunca şekillenmiş ve yeni düzene miras kalmış Rus imparatorluğunun etnik çeşitliliği söz konusudur. Bu nedenle, en önemli sorun milliyetçilik olmuştur. Milliyetçilik doktrini, imparatorluğun genişleme ve savunma dönemlerinde bir zorunluluk olarak ileri sürülmüş ve bu da ülkedeki halkların milli bilinçleri ile çelişmiştir (Sinyavsky:69).

Anti-emperyalist bir dış politika izleyeceklerini bütün dünyaya ilan eden Sovyet Rusya döneminin başlangıcında Panslavizm düşüncesi giderek zayıflamıştır. Rusya için Bolşevik ihtilali yeni bir başlangıç olmuş; din, dil, ırk ayrımı yapılmaksızın Sovyetler Birliği sınırları içerisinde yaşayan tüm milletlerin kardeşliği hedeflenmiştir. Fakat bu sözler ütöpik bir hedef olmaktan ileri gidememiştir. 1920’li yıllardan itibaren Sovyetlerde “homo-Sovyeticus” yani Sovyet Adamı yaratma çabaları başlamıştır (Onay,2002,86,88).

Sovyet liderliğine, Rusya’dan sürgün edildiği yıllarda “milliyetçiliğe çok az ilgi duyan” ve 1917 Bolşevik Devriminden ölümüne kadar ise “ateşli bir komünizm sembolü” haline gelen Vladimir İlyiç Lenin (1870 -1924) getirilmiştir (Hayes,1995). Devrim, “Güçlü Rusya” şovenizmi üzerine kurulu Çarlık Rusya’sında, farklı halkların birleşmesini ve Rus milliyetçiliğinin ortadan kaldırıl-

masını sağlayacak bir fikir oluşturmuştur. Fakat devrim ile Ruslar adeta Rus milliyetçiliğinin karakterinde olan “kurtarıcı mesih” görevini üstlenmişlerdir. Böylece enternasyonalizm, büyük güç milliyetçiliğine dönüşmeye başlamıştır (Sinyavsky, 71). Bu dönem içerisinde Sovyetler Birliği’nin ideolojik temelleri üzerinde bir milliyetçilik anlayışı oluşturulmaya çalışılmıştır (Maksudov,1991:27). Bu noktada en dikkat çekici konu ise yeni devletin inşası sürecinde azınlıkların varlığı Ruslara karşı cephe gibi algılanırken, Ruslar da yeni devlet ve yönetim için potansiyel tehdit olarak görülmüştür (Soloyev,2013:32).

Bu çerçevede 1918 Anayasasına bakıldığında, Rusya Sosyalist Federatif Sovyetler Cumhuriyeti (RSFSC) 1918 anayasası², genel olarak emek kavramı üzerinden insana karşı tahakkümü kınandığı görülmektedir. Ancak Edward Hallet Carr, Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi adlı eserinde, devrim ekseninde, toplumda ekonomik sınıfların varlığının, “burjuva demokrat anayasalarda” var olan tarzda bir eşitliğin gerçek olmayacağını, eşit toplumun ancak sınıfsız bir toplumda var olabileceği düşüncesine dikkat çekmiştir. Bu temelde “Proletarya Diktatörlüğü”nün amacı, eşitlikten ziyade burjuvaziyi ortadan kaldırmaktır. Carr, bu düşüncenin RSFSC’de oy hakkının sınırlandırılmasını ortaya çıkardığını ve 1936 anayasasına kadar devam eden bu uygulamanın “*Burjuva demokrasisinin, ‘bir kişi bir oy’ gibi ilkelerine hiçbir değer verilmemişti; oy hakkı ‘bir hak olmaktan çıkıyor ve seçmenlerin sosyal bir görevi haline’ geliyordu. RSFSC anayasası, ‘başkalarını kâr amacıyla çalıştıranlara’, ‘kendi emeklerinin ürünü olmayan bir gelirle geçinenlere’, ‘bağımsız iş adamlarına’, ‘keşişlere, papazlara’ ve adam öldürenlerle akıl hastalarına oy hakkı*” tanımadığını belirtmiştir (Carr,1989:138).

Bu bağlamda, 1936 Anayasası ile SSCB, eşit haklara sahip 12 Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin birleşmesi ile oluşan Proletarya diktatörlüğüne dayanan, köylü ve işçilerin federal devleti olarak ilan etmiş ve her federe devletin birlik anayasasına uygun birer anayasaya sahip olmalarına olanak vermiştir. Ayrıca Muhtar Cumhuriyetler, federe bir Cumhuriyet arazisi üzerinde yaşayan ve halkın önemli bir kısmını oluşturan Birliğe, Federe Cumhuriyet aracılığı ile katılabilen devletler olarak karşımıza çıkmaktadır (Gürkan,1968:180-182).

2 Carr 1918 Anayasasının içeriğini şu şekilde açıklamaktadır: “Cumhuriyetin federal niteliği, kilise ile devletin ve okulla kilisenin birbirinden ayrılması; işçilere söz, fikir ve toplantı özgürlüğünün tanınip onların emrine gazete, broşür ve kitap yayımını sağlayacak teknik araçlar, toplantı binaları vererek bu özgürlüklerin güvence altına alınması; “çalışmaya ekmek yok” ilkesiyle bütün vatandaşlara çalışma zorunluluğu; cumhuriyetin savunulması için tüm işçilerin askerlik yapması gerektiği; Rus toprakları üzerinde yaşayan bütün işçilere vatandaşlık hakkının ve siyasi ya da dini inançlarından dolayı kovuşturmayla uğramış yabancılara sığınma hakkının tanınması; ırk ve milliyet ayrımının her türlü son verilmesi konulan bu önerilerde yer alıyordu.”(Edward Hallet Carr, Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923,C:I, Çev: Orhan Suda, Metis Yayınları, İstanbul,1989,s.123)

Bu noktada önemli bir konuya da değinmek gerekmektedir. SSCB'deki diğer cumhuriyetlerden farklı olarak Rus Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin kendi Komünist Partisine, İçişleri Bakanlığına ve KGB teşkilatına sahip olmasının yanı sıra Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın BM'de oy hakkına sahipken, Rusya bu ayrıcalıktan mahrum edilmiştir (Soltan,2001:82). Ayrıca Soloyev Sovyetler Birliği'nde, Ruslara karşı ayrımcılık yapıldığını ve onların cumhuriyeti “kusurlu” olarak görüldüğünü ifade etmiştir. Bu kapsamda Rusları etnik özelliklerinden yani “Rus” olmaktan mahrum bırakılmaya çalışıldığını belirtmiştir (Solovey, 2013:33). Nitekim bu durum, Rusların geri plana atıldığı hissini ortaya çıkaran politika ve uygulamalar, ileriki dönemlerde giderek artan bir milliyetçilik duygusunun temellerini oluşturmuştur.

Stalin Öncesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde Milletler Politikası

Rusya'da 1905 Ayaklanması, sosyalist ve milliyetçilerin birleşmesinin ne derece güçlü sonuçlarını ortaya koymuştur. Lenin, milliyetçi hareketlerin oynayacağı devrimci role “Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı (1914)” adlı eserinde yer vererek milliyetçiliğin gücünün, milletlerin gelecekteki yakınlaşmalarını hazırlamanın en güzel şekli olacağını ifade etmiştir. D'encausse'e göre Lenin'in amacı, Rusya'da iktidarı ele geçirmek ve dünya devriminin zaferini sağlamaktır, bu açıdan milliyetçiliğin desteklenmesi kitleleri sosyalist devrime yakınlaştırarak ve devrim adına hizmet edeceği planlanmıştır (D'encausse,1976: 38,39). Lenin ayrıca Mayıs 1917'de “Rusya'nın devlet sınırları içinde bulunan bütün milletlere serbestçe ayrılıp bağımsız bir devlet kurma hakkı tanınmalıdır” (Leonhard,1976:99) açıklamasında bulunmuştur. Fakat 19. Yüzyıl Marksist düşünürü Luksemburg'a göre, Lenin'in kendi kaderini tayin hakkı noktasında, demokratik özgürlüklerin, bütününe oldukça soğuk bir hoşgörüyü yaklaşmakta olduğunu belirtmiş ve kendi kaderini belirleme hakkı noktasında ise “sığ” ve “burjuva” bir ifade tarzı olduğu eleştirisini getirmiştir (Luxemburg,2010:270).

1920-1923 arası dönem, Müslümanların sömürgelerdeki devrim konusunda ileri sürdükleri görüşler bakımından önemli olmasının yanı sıra, Bolşeviklerin milliyetçilik kavramı üzerine görüşlerini belli etmeleri açısından da önemlidir. 1920 yılına kadar Rus olmayan halkların desteğini kazanmak amacıyla Bolşevikleri “milletlerin kendi kaderini tayin etme hakkı” görüşünü öne sürmüş, bir süre sonra ise milliyetçi hareketlerin karmaşıklığını özgürce gelişmesi sonucu neticenin teorik planda düşünülenin tam aksinde geliştiğini ve faydadan çok zarar getirdiğini fark ederek politikalarını değiştirmişlerdir. Bu dönemde parçalanmaya doğru sürüklenen Rus Çarlığı'nda uzun süre Türkistan'daki hareketler üzerine incele-

meler yapan Safarov, Lenin'e milliyetçilik konusuna dikkat etmesini söylemiştir (D'encausse,1976:60). Bu bağlamda bazı grupların politik hırslarını gerçekleştirmek için bir arac olarak kullanılan milliyetçiliğin bağımsızlık ya da özerklik taleplerinin kilit aracı haline geldiği görülmektedir(Whitmeyer,2002:322).

1921 yılından itibaren Avrupa devriminin başarısızlığı ortaya çıkınca, Ruslar devrimin geleceği için eski imparatorluk sınırlarına çekilmekten başka çare olmadığını anlamışlardır. Bunun üzerine merkeziyetçi bir yönetim uygulayan Bolşevikler ayrılma eğilimi gösteren milliyetçi hareketleri bastırma yoluna gitmiştir. Böylece, milliyetçi hareketler lidersiz bırakılarak, hızla tasfiye süreci başlatılmış ve bütün milletler Sovyet federasyonuna dâhil edilmiştir. Prensipde ise bu birleşme proletaryanın iradesinde mutlak bir eşitliğe dayandırılmış olsa da ortaya çıkarılan bu yeni Rus kimliği aslında Çarlık Dönemi Ruslaştırma politikalarının ve Rus milliyetçiliğini örten bir maske olmuştur (D'encausse,1976:61, Özcan,2005:8). İlginçtir ki 1923'te düzenlenen 12. Parti Kongresinde büyük Rus şovenizmi yerel milliyetçi hareketlerden daha tehlikeli olarak ilan edilmiştir (Laitin,1998:46,47).

Tüm bunların yanı sıra Hayes, SSCB'de Lenin'in ve seleflerinin uyguladıkları baskının komünist bir eksenle şekillendirildiğine dikkat çekmektedir. Çünkü Hayes'e göre bu durum, yöneticilerin totaliter amaçlar doğrultusunda vatanseverliğin istismar edilmesi için kullanılmıştır. Ayrıca hedefin gerçekleştirilmesinde etkili olan en önemli nokta ise 1918-1920 yılları arasında Rusya'nın müttefikleri ve Almanlar tarafından Bolşevikleri devirme girişimleri olmuştur. Çünkü Ruslara karşı uygulanan bu politikalar, Rus kitleleri arasındaki milliyetçi duyguları uyardırmıştır. Bundan yararlanan Bolşevikler, milliyetçi ve komünist siyasileri kaynaştırarak, esasen "polis devletin" var olduğu Rusya'da propagandalar aracılığı ile kitleler üzerindeki baskılarını arttırmıştır (Hayes, 1995:194).

Bu dönemde Lenin artan ekonomik problemleri çözmek ve milli muhalefetle başa çıkabilmek için bir taraftan kapitalizmle, diğer taraftan ise milliyetçilikle uzlaşmaya çalışmıştır. Milliyetçilik konusunu, Milliyetler Komiserliğini kurarak arkadaşı ve yoldaşı Joseph Stalin'e emanet etmiştir. Hayes, köken olarak Gürcü olan Stalin komünizme bağlılığı ile Rusya'nın hâkimiyeti altındaki Rus olmayan milliyetlere özel bir saygıyı birleştirdiğine dikkat çekmektedir. Stalin, Lenin idaresi altında milliyetler komiseri olarak 1922 anayasası gereğince Rus milliyeti ile birlikte Ukraynalı, Beyaz Rusyalı, Gürcü, Ermeni Milletlerin de yer aldığı Komünist Parti'nin hâkimiyetinde, her milletin kültürel bir varlık teşkil ettiği Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne dönüştürülmesine aracılık etmiştir. (Hayes,1995:34,35). Öte yandan Büyük Rus Şovenizminden korkan Lenin'in uyguladığı politikalar ile Sovyet Yönetiminin ilk yıllarında Ruslar,

Rus olmayan cumhuriyetlerde dikkat çeken bir ayrıcalığa sahip olmamışlardır (Özcan,2005:13,14).

Luksemburg, Lenin döneminde yürütülen milletler politikasının “Rus İmparatorluğu içindeki çok sayıda yabancı halkı devrim davasına, sosyalist proletaryanın davasına bağlamanın, onlara devrim ve sosyalizm adına kendi yazgılarına karar vermede en aşırı ve en sınırsız özgürlüğü sunmaktan daha emin bir yönteminin olmaması” (Luxemburg, 2010:271) ekseninde şekillendiğine dikkat çekmiştir. Sonuç olarak, sözde kalan vaatler ve sosyalizmin ilkelerine zıt uygulamalar “gerici politikalara kapılmış [halk] yerine küçük-burjuva” (Luxemburg, 2010:272) sınıfları olmuştur. Nitekim Lenin halkların kendi kaderini tayin hakkının ayrılma anlamına gelmeyeceğini ileri sürmüştür (Sakwa, 2004:24). Öte yandan Sovyetler Birliği’nin kuruluş döneminde 175’in üzerinde etnik gruptan oluşan bir kompozisyona sahip bir devlet olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kompozisyon içerisinde pek çok farklı kültür ve din de bulunmakta idi (Lorimer,1946:51). Etnik grupların toplam nüfusa oranları ise İmparatorluk Dönemi ve Sovyetler Birliği dönemi içerisinde farklılık göstermektedir. (Bkz:Tablo I ve Tablo II) Değişen bu oranlar ise artan tehdit algısı ile bağlantılı olmuştur. Böylece halklar imparatorluğun içerisinde eritilmesine ve akabinde de milliyetçi söylemlerin artması, proletaryayı Rusya’dan uzaklaşmasına giden süreci başlatmıştır.

Tablo I: 1926 Yılı SSCB Etnik Grupların Dağılımı

ETNİK GRUPLAR	NÜFUS	TOPLAM NÜFUSA ORANLARI
Tarihsel olarak Avrupalı Ruslar ile Bağlantılı Gruplar	127.027.915	100.00
Ruslar	77.791.124	86.89
Ukraynalılar	31.194.976	21.22
Beyaz Rusyalılar	4.738.923	3.22
Yahudiler	2.680.823	1.82
Fin: Baltık Grubu	588.834	0.40
Avrupalı Milletler	2.870.036	1.95
Fin:Volga Grubu	2.658.700	1.81
Çuvaş	1.117.419	0.76
Türkler: Volga Grubu	3.308.116	2.25

Başkurt	741.080	0.50
Çingene	61.234	0.04
Tarihsel olarak Kafkasya ile Bağlantılı Gruplar	6.975.369	4.74
Gürcü	1.821.184	1.24
Ermeni	1.567.568	1.07
Dağıstan	574.637	0.39
Diğer Kafkasyalı Gruplar	668.596	0.45
Türkler: Kafkasya Grubu	1.895.900	1.29
İran: Kafkas Grubu	447.484	0.30

Kaynak: Frank Lorimer, **The Population Of The Soviet Union: History and Prospects**, Leage of Nations, Cenevre, 1946, s.51

Josef Stalin ve Rus Milliyetçiliği

1920’li yıllarda Stalin ve parti içerisindeki pek çok kişi, Sovyetler Birliği içerisinde Rus olmayan grupların “millet oluşturma” (natsional noye stroitelstvo) ya da “yerleştirme” (korenizatsiya) politikaları kapsamında partide yer almalarını desteklemiştir. Ancak bu destek 1932’lerde hızlı bir düşüş göstermiştir. 1933’ten itibaren Stalin “yeniden-Ruslaştırma” politikasına başlatmıştır (Cohen, 1996: 80). Böylece Ocak 1924’te Sovyetlerin başında bulunan Lenin’in ölmesinin ardından, iktidara Komünist Parti Başkanı Josef Stalin geçmiştir. Stalin, Birlik “Cumhuriyetleri”ne Asya Rusya’sındaki kabile halklarını –Özbek, Türkmen, Tacik, Kırgız, v.d.- ekleyerek kültürel muhtariyet ilkesini tekrar teyit ederek mahalli dil ve geleneklerin korunmasına ve geliştirilmesine yaptığı teşvikler ile Sovyetler birliğinin her tarafından Moskova’daki diktatörlüğe halk desteğini almasını sağlamıştır. Fakat, Stalin iktidarda kaldığı 30 yıl boyunca “tek ülkede sosyalizm” adı altında ülkede totaliter sistemin yerleştiricisi olmuştur (Purtaş,2005.27,Hayes, 1995: 35).

Stalin Döneminde Rusya imparatorluğundan geriye kalan büyük kısım, milliyet esasına dayalı bir federasyon halinde Sovyet Sosyalist Birliği olarak yeniden düzenlenmiş, en büyük kısım “Büyük Rus milliyetinin yaşadığı Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti” haline getirilmiş ve başkenti Moskova olmuştur. Diğer bölümlerde ise Ukraynalılar, Beyaz Ruslar, Gürcüler, Ermeniler ve Türkistan ile Sibirya’daki çeşitli kabile halkları için Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri teşkil etmiştir. Tüm bu halklar, merkezi Komünist Parti ve diktatörlüğün katı kontrolü-

ne altında olmuştur. Fakat Hayes, bu uygulamaların yanı sıra SSCB’de bulunan halkların, Çarlık Döneminde bu türden bir “Ruslaştırma”ya maruz kalmadıklarını ve bir nebze de olsa kültürel milliyetçilik hakkını elde ettiklerine dikkat çekmiştir (Hayes,1995:177,178).

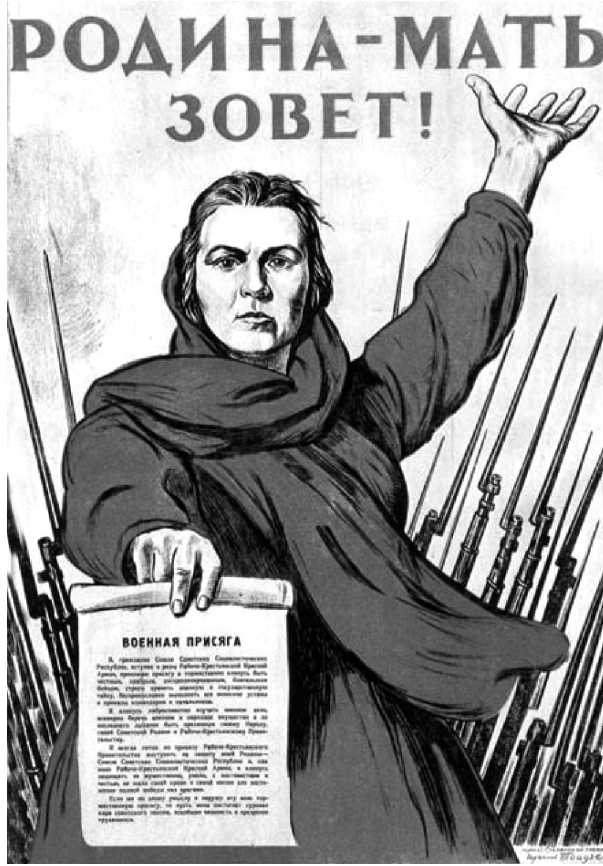
Stalin, ulus kavramına ilişkin yaklaşımını ve ulus kavramının özelliklerini ortaya koyarken bir eleştiriden yola çıkarak ulusu ve ulus olma özelliklerini şu şekilde aktarmaktadır: (Stalin,1992:283)

“ Rus Marksistleri çoktandır kendi ulus teorisine sahiptirler. Bu teoriye göre ulus, dört temel özelliğin birliği temelinde tarihsel olarak oluşmuş istikrarlı bir insan topluluğudur, bu dört temel özellik: dil birliği, toprak birliği, ekonomik yaşantı birliği ve ulusal kültürün özgül özelliklerinin birliğinde kendini açıkça gösteren ruhsal şekillenme birliğidir. ... bu teoriyi yeterli görmüyorsunuz. Bu nedenle, ulusun dört özelliğini beşinci bir özellik ile tamamlamayı öneriyorsunuz, yani: kendisine ait ayrı bir ulusal devletin varlığı. Bu beşinci özellik olmaksızın ulus olmadığı ve olamayacağı görüşündesiniz...Sizin şemanıza göre, yalnızca, diğer devletlerden ayrı kendi devletine sahip olan uluslar ulus sayılabilir, bağımsız devlet yaşantısına sahip olmayan ezilen uluslar ise ulus kategorisinden silmek gerekir; ki bu durumda ezilen ulusların ulusal boyunduruğa karşı mücadelesini, sömürge halkların emperyalizme karşı mücadelesini de artık “ulusal hareket”, “ulusal kurtuluş hareketi” kavramı içinde saymamak gerekirdi...Sovyet uluslarının, kendi ulusal Sovyet Cumhuriyetlerini Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde birleştirdikten sonra ulus olmaktan çıktıklarını kanıtlamaya çalışan Sovyet Cumhuriyetlerimizdeki burjuva milliyetçilerinin haklı gösterilmesine yol açtığından hiç söz etmiyorum...Geriye yalnızca bir tek şey kalıyor: Rus Marksist ulus teorisinin tek doğru teori olduğunu kabul etmek.”

Luksemburg’un belirttiği gibi kendi kaderini tayin hakkı, Lenin döneminde olduğu gibi Stalin döneminde de yok sayılmış ve “homo-sovyetecus”un oluşturulması adına atılacak adımlar ulus kavramının temelleri ekseninde açıklanmıştır. Bu bağlamda, her alanda birlik ön gören ulus kavramı tanımlamasına bağlı olarak Sovyetler Birliği’nde vatanseverlik kavramının 1934 yılından itibaren yükselmeye başladığı görülmektedir. Bu dönemde Sovyet Halkları dünyanın en şanslı halkı olduklarını ima eden milliyetçi ve vatansever hisler ile kuşatılmaya çalışılmıştır.³ Bunlardan biri de II. Dünya Savaşı Döneminde halkların savaşa katılım çağrısı için hazırlanan afişler olmuştur.(Bkz: Resim I)

3 Bu dönemde yayınlanan propaganda filmleri ve çizgi filmleri dikkat çekicidir. (Örnek oluşturması açısından bkz: <http://www.youtube.com/watch?v=aZm3vIgt9aY>)

Resim I: SSCB’de II. Dünya Savaşı Esnasında Kullanılan “Anavatan Seni Çağırıyor” Afişi

Kaynak: <http://www.sovietposters.com/>

1937 yılında Rus Çarlığı ve Napolyon Fransa’sı arasında gerçekleşen Borodino Savaşı’nın 125. yıl kutlamaları adeta bir inanç sembolüne dönüştürülmüştür. Vechernyaya Moskova’da yayınlanan yazı bunun en önemli göstergesidir (Sinyavsky, 73).

“1812’de Rus ordusunun askerleri aslında köle olmalarına karşın istilacılara karşı yekvücut olmuş Büyük Rus halkının tüm dünyaya karşı neleri başarabileceğini bütün dünyaya göstermiştir. Asırlar geçse de halkımız vatanseverliğin bu en büyük hareketine saygı gösterecektir.”

“Sovyet Adamı”, “Sovyet halkı” gibi “saygın” tanımlamalar uluslararası sınıf eksenin “Sovyet büyük-gücünün” sembolleşmesini ve bu halkların büyük kahramanlar haline gelmelerini sağlayan bir araç olmuştur. Diğer taraftan Stalin dönemi, Lenin döneminde yerleştirilen ideolojik temellerin ikinci boyuta geçtiği ve diktatörlüğün yerleştiği bir aşama olmuştur. Rus milliyetçiliğinde ideolojik temellerin ardından diktatörlüğün benimsenmesi Stalin döneminin en büyük başarısı olmuştur. Milliyetçiliğin 1930’lardan itibaren radikal bir şekilde uygulanması ise Stalin’in güçlü merkezileşme politikası ile gerçekleşmiştir (Sinyavsky,74, Maksudov, 1991:30-33). Böylece Çarlık Döneminde etkili olan Panslavizm fikri ve hareketi milliyetçiliğin gölgesinde kalarak giderek zayıflamaya başlamıştır (Kohn, 2007:259). Yani Çarlık Rusya’sının popüler ideolojisi olan Panslavizm geri plana itilirken “Sovyet Milliyetçiliği” öne çıkarılmaya çalışılmıştır.

Kültür alanında ise, Rus Dili’ne, tüm Sovyetler Birliği’nde üstün bir konum kazandırılmış, üst makamlarda görev alabilmek için iyi derece Rusça zorunlu hale getirilmiştir (Özcan, 2005:15). Uygulanan bu “asimilasyon politikası”, beraberinde kimlik değişimlerini getirmiştir ve pek çok etnik grup üyesi kendilerini “Rus” olarak adlandırmaya başlamıştır. Nitekim sürgün politikalarının yanı sıra uygulanan bu asimilasyon politikasında en somut örnek Kazaklar üzerinde görülmektedir. 1926-1939 arasında nüfus yaklaşık 869 bin azalırken Rus etnik grubunda ise ortalama 631 binlik bir artış beklenirken bu oran 20 milyonun üzerinde olmuştur (Lorimer, 1946:140).

Diğer taraftan 1939-1941 yılları arasında Rus vatani fikri, Sovyet vatani fikrinin önüne geçmeye başlamıştır (Onay, 2002:90). Kohn, Moskova’nın SSCB’deki Slav olmayan milletlere bütün kültür ve tarih değerlerini değiştirerek tekrar değerlendirmeleri için benzer baskılar yapmaya başladığını belirtmiştir (Kohn,2007:283). Baskı altında devam ettirilen ve II. Dünya Savaşı döneminde gelişen Stalinizm Sovyetler Birliğindeki millet algısı ve oluşturulmaya çalışılan Rus insanı sürecini tamamen farklı bir yönünü ortaya koymuştur. Stalinizm bu dönemde Sovyet Devletini potansiyel tehlikelerden koruma amacı altında adeta halkları yok etme politikasına dönüştürülmüştür. Stalin II. Dünya Savaşı döneminde pek çok Sovyet liderinin aksine Rus milliyetçiliği söylemini “şovenist politikalara” adapte etmiş ve Rus milliyetçiliği fikrini harekete geçirtmiştir. Böylece Stalin, Alman işgaline karşı Rusya’yı koruma adına milliyetçilik fikrini zirveye çıkarmıştır (Tuminez, 2000:176,177).

Delannoi, II. Dünya Savaşı esnasında Rus vatanseverliğindeki artışın, daha sonra “proletarya enternasyonalizmi” maskesi altında etkili bir Rus milliyetçiliğine dönüşen Stalinizm’in zaferini sağladığını savunmaktadır (Delannoi,1998,31-38).

Marc Ferro'ya göre Rusların ve Rus olmayanların yasalar yoluyla Sovyetleştirilmesi SSCB'nin dört bir yanında yaşayanların statülerini eşitleyerek siyasal kültür biçimlerini tek tip bir hale getirmiştir (Ferro,1998:207). Bunun yanı sıra millet politikasının bir getirisi olarak eğitim alanında da önemli bir kota uygulaması mevcuttur. Üniversiteye kabul için başvuran çeşitli milliyetlerden insanlar arasındaki rekabet milliyeti kayıran bir politika üzerinde devam ettirilmiştir(Zaslavsky, 2012:126).

Bir başka dikkat çekici olay da 1920'li yılların ortalarında parti kadrolarının "Yahudileştirilmesine" karşı olarak "Ruslaştırılma" politikasının başlamış olmasıdır. Böylece 1927'den itibaren politbüro içindeki Yahudi liderler uzaklaştırılmıştır. Bu durum ise anti-semitist bir düşüncenin değil, parti kadrolarında yapılan basit bir değişiklik olarak tanımlanmıştır (Sinyavsky,72). Bu Ruslaştırma politikalarının yanı sıra Stalin'in, "tüm Rusya'nın imparatoru" olma planı dikkat çekicidir. Bu noktada Stalin'in kızı, babasının Rusya'ya olan derin sevgisi nedeni ile milli karakterini geri plana atarak Rus olan her şeyi seven bir kişi haline geldiğini belirtmiştir. Fakat bu noktada Sinyavsky göre büyük bir ironi söz konusudur. Sinyavsky, Lenin'in Rusya'yı severken eş zamanlı olarak şovenizme karşı olduğu ve her fırsatta da Stalin'i bu yönü ile eleştirdiğini belirtmektedir. Böylece Sinyavsky'e göre Stalin'in Gürcü kimliğini tamamen yok edememiş olmasının verdiği hisle Gürcü kanını hakir görerek Sovyet İmparatorluğu'nun otokrat lideri olmaya çalışmıştır (Sinyavsky,74-75).

Ülkede, Stalin döneminin en yıkıcı etkileri "kıtlık" nedeni ile yaşanan ölümlerde görülmektedir. 1930-1933 yılları arasında 5 milyon kişi hayatını kaybetmiştir. Snyder, bu sayının 3.3 milyonun ise Sovyet Ukrayna'da 1932-1933 yılları arasında hayatını kaybettiği belirtilmektedir (Snyder,2011). Ancak sayının daha yüksek olduğu ileri sürülmektedir. 1932-1933 yıllarında Stalin rejiminin uyguladığı Ukrayna'da bu açlık politikası, "Holodomor" yani açlıktan ölüm anlamına gelen bu politika sonucunda sayıları 7-10 milyon arasında değişen kişinin açlıktan öldüğü ileri sürülmektedir (Alekseyenko,vd,2007:3). Snyder, ise bu ölümlerin "milliyet" kavramı ile bağlantılı kastı ölümler olduğunu belirtmektedir. Nitekim açlık nedeni ile ölümlerin fazlası ise görüldüğü bir diğer yer ise 1.3 milyon kişinin hayatını kaybettiği Sovyet Kazakistan'dır (Snyder,2011).

Öte yandan 'Stalin'in milliyetçilik politikası sadece SSCB içinde değil, Demir Perde ülkelerinde de gerçekleştirmiştir. Örneğin Polonya'da 1937 yılı Ağustos ayında başlatılan "Leh Operasyonu" ile 111.097 Polonyalı ajanlık ile suçlanmış

ve öldürülmüştür.⁴ Nitekim II. Dünya savaşı döneminde pek çok kişi düşman ilan edilmiş ve bu yaşanan büyük terörde İçişleri Halk Komiserliği (NKVD -Narodnyy Komissariyat Vnutrennnih Del) 247.157 Sovyet vatandaşı vurarak öldürmüştür. Öte yandan Kulak⁵ Operasyonu kapsamında, yüksek Sovyet otoriteleri 1937-1938 arasında 386.798 kişinin öldürülmesini emretmiştir (Snyder,2011). Ayrıca Ağustos 1938’de Polonya’da Komünist Parti lağvedilmiş, yönetici kadrosunun bir kısmı tutuklanırken, bir kısmı ise öldürülmüştür. 35 bin kişi ise Polonya-Ukrayna sınır bölgesinden sürülmüştür (Baberowski, Manteuffel, 2009:214).

II. Dünya Savaşı ve Milliyetçi Politikalar

1930’lu yıllara gelindiğinde Avrupa’da Hitler Almanya’sının bir tehlike olarak ortaya çıkması ve Almanya’nın Slav Devletlerini ele geçirme plânları, Avrupa’daki Slavlar ile Sovyet Rusya arasında yakınlık oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bunun sonucu olarak 1935 yılında Çekoslovakya ile Sovyet Rusya arasında Almanya’nın saldırısına karşı bir ittifak antlaşması yapılmıştır (Kurat, 1953:275). Sovyet Rusya, Hitlerin işgallerine karşı Slavları koruyucu rolü üstlenmiştir. Bunun için “Slav Komitesi” kurulmuş ve 1941–1943 yılları arasında kongreler düzenlenmiştir.⁶ Yani Rusya dış politikada Slav vurgusunu her daim kullanmıştır. 1930’lu yıllarda Sovyet otoriteleri halkların hareketliliği kısıtlamaya başlamıştır. İlk olarak işçilerin sıkı kontrolü başlamış ardından 1932 yılında pasaportlar yeniden yapılandırılmış, 1937 yılında ise pasaportlarda resim zorunlu hale getirilerek aynı yılın sonunda ise işçilerin kişisel bilgilerin yer aldığı kitaplar oluşturulmuştur. 1941 yılında düzenlenen bir yasa ile işçinin işe yirmi dakika geç başlamasının cezası hapis olarak kararlaştırılmıştır (Medvedev,1999:30).

Öte yandan 1936 anayasasında madde 122’de “çalışma her muktedir vatandaş

4 Polonya’ya dair Rusya’nın tutumu 19. Yüzyılda da benzerlik sergilemektedir. 1831 Polonya İsyanı Rus hükümeti tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Bu olaydan sonra Leh milliyetçileri yeniden harekete geçerek Lehistan’da gizli cemiyetler halinde çalışan Leh vatanseverleri, Polonya’yı Rusya Çarlığı zulmünden kurtarmak gayesiyle faaliyetler yürütmeye başlamışlardır. II. Aleksandr ile yumuşama sürecine giren Rus iç politikasında Sibiry’a sürülen Lehlerden birçoğuna, vatanlarına dönmesine izin verilmiştir. Rusya’da, idarede bazı yeniliklerin yapılmaya başlanmasıyla Polonyalılar da kendileri için daha müsait bir idare kurulmasını beklemişler ve 1863’te, Polonya’nın her tarafında Rus hâkimiyetine karşı silâhlı ayaklanmışlardır. Dönemin önde gelen Panslavist düşünürlerinden Katkov’un “Rusya ve Polonya hayatı bir mücadele veren iki millettir ve sadece biri yaşayacak diğeri ise ölecektir” ifadesi Ruslar açısından Polonya’nın durumunu ve algısını ortaya koymaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Kurat, Rusya Tarihi, s.345-346, Maksudov, s.22,23, Tuminez, a.g.e. s.69,70)

5 Kulak terimi Sovyet Rusya’da tarımsal anlamda zengin, büyük toprak ve çiftlikleri olan kişileri ifade etmektedir. (Kulak, <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/324575/kulak>, erişim tarihi:01.12.2014)

6 İlk Panslav Kongresi 10 Ağustos 1942’de General Alexandre S. Goundorov başkanlığında Moskova’da düzenlenmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Sándor Kostya,” Pan- Slavizm”, Danubian Press, Inc.,1981s.72-73)

için bir vazife ve şeref meselesi” olarak belirtilirken aynı zamanda temel hak ve özgürlükler kapsamında, milliyet ırk ve cins farkı gözetilmeden kişisel ve politik haklardan bütün vatandaşların eşit şekilde yararlanacağı da eklenmiştir. Diğer taraftan anayasanın 125. maddesi ile vatandaşlara bugünkü anlamı ile konuşma özgürlüğü ve miting yapma, grup halinde dolaşmak, gibi özgürlükler tanınmıştır. Fakat bu hakların hepsi sadece anayasada yazılı bir şekilde yani teoride kalmıştır (Gürkan,1968:187,188).

1940’lı yılların sonu ve 1950’lerin başı Rus büyük-güç milliyetçiliğinin en güçlü olduğu dönemlerdir. Askeri ve siyasi olarak güçlü olan Sovyetler Birliği Almanya’nın yenilmesini ve Avrupa’nın Doğu bölgelerinin Sovyet etkisi altına girmesini sağlamıştır. Nitekim savaşın bitimi yeni bir savaş arayışını yani Batı ile “soğuk savaş” hazırlarını getirmiş ve ülkede batı düşmanlığı artmaya başlamıştır. Bu dönemde Sovyetlerdeki düşük yaşam koşulları ve halkın memnuniyetsizliği ise bu düşmanlıkla paralel olarak büyük söylemler ile örtülmeye çalışılmıştır. Sinyavsky, bu konu hakkında ilginç bir anekdota yer vermiştir (Sinyavsky, 74,76).

“Fransız şöyle der: ‘Sabahları işe gitmek için metroya binerim. Hafta sonları tatile giderken arabamı alırım. Tatil için yurtdışına giderken de uçağa binerim. Rusun cevabı ise ‘Benim yaşamım da aşağı yukarı aynı. Metroyla işe giderim. Pazarları daçama’ giderken trene binerim. Yurtdışına gelince! Genellikle tankla giderim’’dir.”

Milletler politikası kapsamında Victor Zaslavsky, Sovyetlerin, Rus İmparatorluğu mirası üzerine kurulmuş bir devlet olmasına karşın asıl önemli ayırım noktanın Stalinci rejimin takip ettiği, *sui generis* milliyet ve yayılmacılık politikalarında saklı olduğuna dikkat çekmiştir. Nitekim Sovyetler Birliği 1930’ların sonlarından çöküşüne kadar gerçek anlamı ile bir imparatorluk olmuştur. Bu noktada, milliyetler arasında devletin dayatması ile ayakta tutulan etnik-bölgesel yapı ve yine devlet eli tasarlanan etnik ayırım sistemi devletin emperyal özelliğinin bir getirisi olmuştur. Ancak “emperyal devlet” algısının somutlaşması Sovyet ekonomisinin gerilemesi ve Bolşevik ulusal bütünleşmenin başarısızlığı ile karşılaşmış olmasıdır. Bu sonucun en önemli nedenlerinden biri ise şüphesiz Sovyet liderliğinin her zaman devletin ihtiyaçlarını ideolojiden üstün tutması olmuştur. Sovyetlerde milliyet politikası bu anlamı ile Gorbaçov’dan önce, milliyetçi hareketlerin acımasızca bastırılması ve hayali etnik muhaliflerin ortadan kaldırılması olmuştur (Zaslavsky,2012:123-126).

Sovyet merkezi yerel milliyetçilikleri önleme adına cömertçe güç, saygınlık vaat-

7 *Daça: Rusya’ya has yazlık evler

lerinde bulunarak ulusal elitleri, yöneticilerle işbirliği yapmak üzere yanına çekmeye alışmıştır. Bu çağrıya karşı gelenler ise “yerel milliyetçilik” göstermenin bir bedeli olarak en ağır cezalara çarptırılmıştır (Sunny,2012:211). 1940’ın başlarında, Sovyet rejimi Polonyalı devlet yetkililerini, toprak sahiplerini ve Batı Polonya’dan göç eden Polonyalıları Kazakistan’a sürgüne göndermiştir. Bu sürgün Şubat ayı içerisinde başlamış ve Haziranda sona ermiştir. Bu süre zarfında 60 binden fazla Yahudi de Polonya’nın Nazi Almanyası tarafından işgal edilen bölgesinden kaçmıştır. Bu süreçte kaç bin kişinin öldüğü bilinmemektedir (Babrowski, Manteuffel,2009:217).

Tek ülkede sosyalizm fikri ile Stalin milliyetçilik ve sosyalizm ideolojisini harmanlama ve bunu şovenizme dönüştürme imkânı bulmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı döneminde Sovyetlerde milyonlarca insan ya doğrudan ya da GULAG’larda (Bkz: GULAG Harita) öldürülmüştür. Bu açıdan II. Dünya Savaşı döneminde Stalin rejimi en az Nazi Almanyası kadar “şeytan” görülmektedir (Snyder,2011). Ancak buna karşın Stalin Döneminde gerçekleştirilen ajanlık suçlamaları, açlık, sabotajlar ve cinayetlere karşın pek çok tarihçi rejime olan desteği sorguladığında “Sovyet propagandaları” öne çıkmaktadır. Öte yandan Merritt Miner, pek çok masum insanın öldürülmesine rağmen halkın çoğunluğunun bu terörü sadece gazetelerde okuduğuna dikkat çekmiştir (Miner,2003,28).

Sovyetler Birliğinde GULAG Kamplarının Bulunduğu Yerler

Kaynak: David Hosford, vd., *Gulag: Soviet Prison Camps And Their Legacy*, Davis Center, 2010,s.1

Stalinizm II. Dünya Savaşı sırasında Almanlarla iletişim halinde olan Kırımlı Ta-

tarlar, İnguşlar ve Volga Almanlarına karşı uygulanan şiddetle birlikte Sovyetleştirme, Baltık ülkelerinde ve Moldovya’da olduğu kadar Ukrayna’da da bir Ruslaştırma olarak algılanmıştır. Diğer taraftan bu Ruslaştırma politikaları ile birlikte II. Dünya Savaşı’ndan sonra Rus olmayanların ülke yönetiminde kademelerinde giderek daha az yer almaya başlamışlardır. Yahudi aleyhtarlığı bu dönemde artmaya ve idari makamlardaki Yahudiler tasfiye edilmeye başlamıştır. Ruslaştırma ve Rus milliyetçiliği 1930’larda itibaren gündemde olmuş fakat savaş sonrasında açıkça ortaya çıkarılmıştır. Rus şovenizmi özellikle Kafkasya ve Ukrayna civarındaki topluluklar üzerinde kendini göstermiştir (Ferro,1998:207,208). Nitekim 1944 Şubat’ında Çeçen ve İnguşların sürgünü başlatılmıştır. NKVD bu bölgeye sevk edilmiş ve Rus tankları sokakları kapatmıştır (Baberowski, Manteuffel,2009:223). Sonuç olarak ile II Dünya Savaşı’nın zafer kutlamalarında Stalin Rus halkını kutlarken pek çok farklı milleti ise hain ilan etmiştir.

Stalin yönetimi altındaki Sovyetler birliğinde sistemin iktisadi ve toplumsal alanda giderek askerileşme ile toplumda zaten zayıflamış olan ilişkiler iyice kırılgan bir hal almıştır. Zaslavsky bu durumun, tek parti rejiminin garantiye alınma ihtiyacı ile doğan baskıya dayalı politikalardan kaynaklandığını ve sistemin ayakta kalmasını zorlaştıracak bir terör sarmalının da tohumlarını yerleştirmiş olduğuna dikkat çekmiştir (Zaslavsky,2012:113-115). Böylece otuz yıllık Stalin iktidarı döneminde milliyetler politikası, Rus şovenizmine doğru yöneltirken politikaların meşrulaştırılma noktası ise “düşmanların” sosyalizme yöneltilecek tehditler ile “güvenlik paranoyaları” olmuştur (Aksakal, 2009:25,26).

Hayes’in ifadeleri ile “*Stalin’in Rusya’sı çarların Rusya’sından, Hitlerin Almanya’sı da Hohenzollern veya Habsburg kutsal-sağ monarşisinden çok daha fazla hoşgörüsüz olduğu*” (Hayes, 1995:201) görülmektedir. Öte yandan Sovyetlerde, Müslüman millet arasında Tatarlar büyük bir çoğunluğa sahip olmakla birlikte dağınık olmaları siyasi bir birlik sağlamlarının önünde büyük bir engel olmuştur ki Sovyet devlet adamları, bu durumdan oldukça iyi bir şekilde yararlanmışlardır. Nitekim II. Dünya Savaşı yıllarında Stalin, bu halkların bir kısmını Almanlar ile iş birliği yapma suçlaması ile Orta Asya’ya sürgüne göndermiştir. Bu durum sürgünlerin gerçekleştirildiği bölgelerde önemli bir demografik değişimin yanı sıra etnik bağlamda da önemli bir değişim ortaya çıkarmıştır.(Bkz:Tablo :II)⁸

8 “En büyük milliyetlerin bölgesel dağılımı da şöyledir: Bütün Kafkaslarda en kalabalık grubu oluşturan Ruslar kuzeyde, Kuban ve Karadeniz bölgelerinde, Tersk’in kuzeybatı kesiminde yoğunur, Güneye inerek, Kafkasların batısında Kartvelianlar yerleşiktir; Kutai’yi ve Tiflis Gubernyanlarının güneydoğu parçasını ellerinde bulundururlar. Daha da güneyde, Tiflis’in güney kesimi, Kars’ın doğusu, kuzeyde Gürcülerle batıda Türkler ve güneyde ve doğuda Tatarlar arasında sıkışmış Erivan

Tablo II: 1897 sayımına göre Kafkas Coğrafyasındaki yaşayan etnik gruplar

ETNİK GRUPLAR	Bin olarak
Ruslar	2.192.3
Almanlar	21.5
Grekler	57.3
Ermeniler	975
Osetianlar	157.1
Kürtler	100,0
Çeçenler	243.4
Çerkezler	111.5
Abazalar	72,4
Lezgins	613.8
Gürcüler, İmeritins, Mingrels, Vb.	1.201 ,2
Yahudiler	43.4
Tatarlar	1 .139.6
Kumuk	100.8
Türkler Türk-Tatarlar	70.2
Nogay	55.4
Karaçay	22,0
Kalmuklar	11 ,8
Estonyalılar, Mordvinyalılar	1.4

Kaynak: Rosa Luxemburg, Ulusal Sorun: Ulusların Kendi Yazgısını Tayin Hakkı ve Özerklik, çev: Osman Akınhay, Belge Yayınları, İstanbul, 2010, s.256

Uygulanmakta olan politikalar belli etnik grupların “kolektif suçluluk damgası”nın altında ezilmesine neden olmuştur. Bu suçluluk damgası ise etnik grupların sistemden dışlanmasına yol açmıştır. Bu durum Sovyet coğrafyasında karmaşık bir etnik yapının ortaya çıkmasına yol açmış ve etnik gruplar arasında eşitsizliği körüklemiştir (Korobkov,2004:71,72). Öte yandan II. Dünya Savaşı ile birlikte Stalin yönetimindeki komünist diktatörlük milliyetçi bir görünüm almış, devleti yücelterek, aşırı bir milliyetçiliğin yerleşmesine ve bunun Mussolini ya da Hitler’in

Guberniyalarının kuzey kesiminde, Bakü, Elizabetpol ve Erivan Guberniyalarında Ermeniler vardır. Doğuda ve dağlarda dağ aşiretleri yer alırken, Yahudiler ve Almanlar gibi küçük gruplar yerli nüfusla karışmış durumda ağırlıklı şehirlerde yaşarlar.”(Luxemburg, Rosa, Ulusal Sorun: Ulusların Kendi Yazgısını Tayin Hakkı ve Özerklik, :Çev: Osman Akınhay, Belge Yayınları, İstanbul,2010,s.257)

arzulayacağı kadar otoriter ve despotik hale gelmesine neden olmuştur. Daha da önemlisi, Stalin milletlerarası proletaryanın çıkarları ile Rusya'nın milli çıkarlarını aynı hale getirmek, emperyalizme karşı artan bir güvensizlik duygusunu kışkırtmıştır (Hayes,1995:35).

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile milletlerarası sistem ciddi bir değişim yaşamış ve ABD'nin öncülük ettiği Batı Blok'una karşılık Doğu Bloku liderliğini Sovyetler Birliği üstlenmiştir. 5 Mart 1946'da Winston Churchill, ABD'de Sovyetler Birliği ve sosyalizm ile ilgili yaptığı bir konuşmada "*Baltıkta'ki Stettin'den, Adriyatikte'ki Trieste'ye kadar bir Demir Perde inmiştir*" açıklaması Soğuk Savaşın başlangıcı için bir milat olmuştur (Kissenger,2004:s.422). Bu Demir Perde söylemi ile iki ülke arasındaki ilişkilerin daha ileri gidemeyeceği ortaya konmuştur. Nitekim I. Dünya Savaşı ve sonraki süreçte SSCB ve Batı arasında ortaya çıkan bu ayrışma noktasında Hayes, Rusya'da Avrupa ülkeleriyle ticaret ve seyahatin kesilmesinin, diğer milletlere karşı düşmanca olmasa bile şüpheli bir tutum telkin edilmesinin, milli ordu, milli okullar ve gizli polis vasıtasıyla kitleler üzerinde haşın ve cebri bir disiplin kurulmasının, Rus müziği ve balesi, Rus sanatı, Rus bilim ve teknolojisi kültürünün ve Müthiş İvan, Büyük Petro gibi tarihi Rus "kahramanları" kültürünün yetiştirilmesinin ve "Komünist Teslis" in (Marks, Lenin, Stalin) totaliter milliyetçiliğin işine yaradığına dikkat çekmiştir. Ayrıca, Ateizmin benimsetilmeye çalışması ise yönetici sınıfın planladığı ölçüde başarılı olamamış, bir kısım elit dışında, halk için fazlasıyla menfi kalmıştır. Çünkü milliyetçilik ve din, kitleleri harekete geçirecek bir unsur olmuştur (Hayes,1995:194).

Bu bağlamda SSCB'de yasakların bir getirisi olarak, yeraltı ekonomisinin benzeri gibi, "yeraltı dinsel" ve hatta "yeraltı etniklik" tarzı yapılanmalar ve örgütlenmeler mevcuttur. Nitekim bu dönemde, Orta Asya'daki köy kulüpleri, İslam okulları ve camilere dönüştürüldüğü görülmüştür(Naumkin, Zviagelskaya:2001:317). Hayes'in ifadesi ile Stalin'in SSCB'de uyguladığı dini politikalar⁹ "yarı-dini fanatikliğiyle Hristiyan kiliselerini yıkması ve ateizmi resmi devlet itikadı" noktasında dikkat çekmiştir (Hayes,1995:177,178).

SONUÇ

Milliyetçilik geçmişe ait ve geçmişten gelen kuralları devam ettiren yönüyle ortaya çıkmaktadır. Bu ideoloji özellikle, elitler ve siyasi alanda mücadele eden bireyler açısından kimlik bilincini uyandırma ve kurma araçları konumundadır. Bu

9 Ayrıntılı bilgi için bkz: Steven Merritt Miner, Stalin's Holy War: Religion, Nationalism, and Alliance Politics, 1941-1945, The University of North Carolina Press,USA,2003

açından kavram Stalin Dönemi örneği temel alındığında “kimliğin homojenliğini ve yeniden yapılanmasını sağlamak” (Craig,1993:211) amacı ile kullanılmıştır.

Nitekim Rus milliyetçileri açısından ise Stalin’in yeri farklıdır. Bu bağlamda, Avrasyacıların yaklaşımını bir nebze olsa ortaya koyan Anton Bryukov Stalin Döneminde Rus milliyetçiliği ve sosyalizmin özelliklerini anlayabilmek için “Muhteşem Milliyetçilik Manifestosu”ndan bahsetmiştir. Buna göre:

1. Rusya’da egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğü
2. Rus halkının temsil edilmesi büyük bir öneme sahiptir. Bu noktada ise Rus devletin varlığını sağlayan Rus halkının kültürü, geleneği ve kimliğinin korunmasıdır.
3. Ruslar özel bir medeniyettir ve bu bağlamda dünya algıları da sadece kendilerini geliştirmeleri ile değil aynı zamanda insanlık için küresel projeler üretmeleri ile de gerçekleşmektedir. Bryukov Stalin Döneminin buna örnek olduğunu belirtmektedir (Bryukov,2014).

Bu üç madde Stalin Dönemi içerisinde uygulanan politikaları net bir şekilde ancak eksik olarak özetlemektedir. Çünkü Stalin döneminde dile getirilen ve ortaya konan hedeflerin ve politikaların sonuçları birbirinden tamamen farklı bir çizgidedir. “Şanlı Rusya”, “Büyük Rusya”nın Rus şovenizmi ve propagandaları ile harmanlanarak halka sunulması geçmişten ziyade o gün için ortaya konan bir Sovyet misyonu oluşturmuştur. Başlangıçta oluşturulmaya çalışılan Sovyet insanı ve Sovyet milliyetçiliği fikri hızla Rus milliyetçiliğine doğru evrilmiştir. Böylece “tek ülkede sosyalizm” fikrinden hareket eden Stalin, tek ülkede Rus Milliyetçisi politikalar ile milyonlarca insanın öldürülmesine neden olmuştur.

Kaynakça:

- Alekseyenk, A. D. Markiyan, B. Hrytsutenko V. Mysiv L. Voroshylo O. (2007) Holodomor: Ukrainian Genocide in the Early 1930s . Ukrainian Institute of National Memory.
- Aksakal, H. (2009) Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası. KARAM. Sayı: 21.
- Armaoğlu, F. (2005) 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi. Ankara.Alkım Kitabevi. 15.Basım.
- Baberowski , J. Manteuffel, A.(2009) The Quest for Order and the Pursuit of Terror: National Socialist Germany and the Stalinist Soviet Union as Multiethnic Empires, (180-230), (Ed) Michael Geyer, Sheila Fitzpatrick , Beyond Totalitarianism Stalinism and Nazism Compared. New York.Cambridge University Press.
- Bryukov,A. Epokha Stalina: Bolshoy Natsionalizm İ Russkiy Sotsializm. <http://evrazia.org/article/2454>. (erişim:27.01.2014).
- Calhoun, C.(1993) Nationalism And Ethnicity. Annual Review of Sociology. Vol. 19.
- Carr, E. H. (1989) Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923,C:I. Çev: Orhan Suda. İstanbul.Metis Yayınları.
- Cohen, A. (1996) Russian Imperialism: Development and Crisis. London. Praeger.
- D'encausse, H.C. Schram, S.R. (1976) Marksizm ve Milliyetçilik. İstanbul.Yol Yayınları.
- Delannoi, G.(1998) Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz. (Haz.) Jean Leca, Uluslar ve Milliyetçilik. İstanbul. Metis yayınları.
- Ferro, M. (1998) Sovyet Rejiminin Milliyetler Politikası. (Haz.) Jean Leca, Uluslar ve Milliyetçilik. İstanbul. Metis yayınları.
- Gürkan, Ü. (1968) S.S.C.B. Siyasî Rejiminin Ana Hatları. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. Ankara. Sayı: 1. Cilt: 21.
- Gellner, E. (1992) Uluslar Ve Ulusçuluk. (Çev.) Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul.İnsan Yayınları.
- Hayes, C. J.H. (1995) Milliyetçilik Bir Din. İstanbul. İz Yayıncılık.
- Hekimoğlu, A. N. (2007) Rusya'nın Dış Politikası: I. Ankara. Vadi Yayınları.
- Jaffrelot, C. (1998) Bazı Millet Teorileri. (Haz.) Jean Leca, Uluslar ve Milliyetçilik. İstanbul. Metis yayınları.
- Heywood, A. (2013) Siyasi İdeolojiler. (Çev.) Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi. Hüsamettin İnanç. Şeyma Akın. Buğra Kalkan. Ankara.Adres Yayınları.
- Hosford, D. Kachurin, P. Lamont,T. (2010) Gulag: Soviet Prison Camps And Their Legacy. Davis Center.

- Whitmeyer, J. M. (2002) Elites And Popular Nationalism. *The British Journal of Sociology*, Volume 53, Issue 3. (321–341).
- Kissenger, H. (2004) *Diplomasi*. İstanbul. İş Bankası Yayınları.
- Kohn, H. (2007) *Pan Slavizm ve Rus Milliyetçiliği*. (Çev.) Ağâh Oktay Güner, İstanbul. İlgi, Kültür Sanat Yayınları.
- Korobkov, A. (2004) *Soveyt Sonrası Göç Hareketlerinin Oluşumunda Etnik ve Mesleki Etkenler*. (Der) Erhan Büyükakıncı, Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna. Ankara. Phoneix Yayınları.
- Kurat, A. N. (1953) *Panslavizm*. DTCF Dergisi. (II/4). Ankara.
- Laitin, D. D. (1998) *Identity in Formation: The Russian Speaking Population in Near Abroad*. Cornell University Press. USA.
- Leca, J. (1998) *Neden Söz Ediyoruz?*. (Ed.) Jean Leca. Uluslar ve Milliyetçilik. İstanbul. Metis Yayınları.
- Lorimer, F. (1946). *The Population Of The Soviet Union: History And Prospects*, Cenevre. League of Nations.
- Maksudov, S. Taubman, W. (1991) *Russian-Soviet Nationality Policy and Foreign Policy: A Historical Overview of the Linkage Between Them (15-43)* (ed) Michael Mandelbaum. *The Rise of Nations In The Soviet Union*. New York. Council of Foreign Relations Press.
- Medvedev, S. (1999) *Power, Space and Russian Foreign Policy*. (Ed) Hopf, Ted, *Understandings of Russian Foreign Policy*. USA. Pennsylvania State University Press.
- Miner, S. M. (2003) *Stalin's Holy War: Religion, Nationalism, and Alliance Politics: 1941-1945*. USA. The University of North Carolina Press.
- Naumkin, V. Zviagelskaya, İ. (2001) *Post-Sovyet Rusyası Ve Diğer BDT Devletlerinde Etno-Politik Ve Etno-Sosyal Faktörlerin Rolü*. Avrasya Dosyası.
- Onay, Y. (2002) *Rusya ve Değişim*. İstanbul. Nobel Yayınları.
- Purtaş, F. (2005) *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*. Ankara. Platin Yayınları.
- Prizel, I. (2000) *Nationalism in Postcommunist Russia: From Resignation to Anger*. (Ed) Sorin Antohi, Vladimir Tismaneanu, *Between Past and Future: The Revolutions of 1989 and Their Aftermath*. England. Central European University Press
- Sakwa, R. (2004) *The Rise and Fall of the Soviet Union 1917–1991*. USA. Routledge.
- (ed.) Cyprian P. B. (2006) *World Fascism: A Historical Encyclopedia - 2 Volume*. California. ABC-CLIO Inc.
- Sinyavsky, A. *Rus Milliyetçiliği*. (69-90) (John Dunlop, Darrel P. Hammer, Andrei

- Sinyavsky, Ronald Grigor Suny, Alexander Yanov. Günümüzde Rus Milliyetçiliği. (çev) Fatma Arzık, Murat Aygen, Yeni Forum Yayınları, y.y, y.t.)
- Snyder, T. Hitler vs. Stalin: Who Was Worse?. <http://www.nybooks.com/blogs/nyrblog/2011/jan/27/hitler-vs-stalin-who-was-worse/?insrc=rel>. (erişim:27.11.2014)
- Soltan, E. (2001) Coğrafya, Tarih ve Rus Kimliği. Avrasya Dosyası. Cilt:6.Sayı:4.
- Suny, R. G. (2012) Rus İmparatorluğu. (ed) Barkley, Karen, Hagen, Mark Von, İmparatorluk Sonrası: Sovyetler Birliği ve Rus, Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları. (çev) Ebru Kılıç. İstanbul.Versus Yayınları,
- Tuminez, A. (2000) Russian Nationalism since 1856: Ideology and the Making of Foreign Policy. USA Rowman & Littlefield Publishers.
- Türköne, Mümtaz'er, (Ed.) (2012) Milletler ve Milliyetçilik. İstanbul.Etkileşim Yayınları. Türköne, Mümtaz'er, (Ed.) (2003) Siyaset. Ankara.Lotus Yayınları.
- Yanık, C. (2013) Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi. Journal of Philosophy. No:20. (225-237).
- Zaslavsky, V. (2012) Sovyetler Birliği. (ed) Barkley, Karen, Hagen, Mark Von, İmparatorluk Sonrası: Sovyetler Birliği ve Rus, Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları. (Çev) Ebru Kılıç. İstanbul. Versus Yayınları.
- <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/324575/kulak>.
- <http://www.sovietposters.com/>